

Báta, a Szent Vér kegyhelye

A bátai bencés apátság a középkori Magyarország egyik leghíresebb kegyhelye volt, melyet csodálatos Szent Vér ereklyéje tett ország-szerte ismertté.¹ Mégis nehéz helyzetben vagyunk, amikor a Szent Vér kultusz történetét megpróbáljuk bemutatni. Az országosan ismert kegyhelyek közül az újlaki, vagy budaszentlőrinci kegyhelyről mirákulum-gyűjtemények is maradtak ránk, a magyar szent királyok kultuszhelyeiről is többet tudunk, hiszen a szentté avatások kapcsán legalább az ott történt fontosabb csodákat, eseményeket lejegyezték, a Várad Regestrum alapján pedig a Szent László sírja körül kialakult kultusz szintén elemezhető. Sajnos a bátai Szent Vér kegyhely történetét csak szórványos adatok segítségével tudjuk rekonstruálni, s közel sem biztos, hogy a megrajzolt kép tükrözi a valóságot.

Azt hogy mégis az ország leglátogatottabb kegyhelyei közé tartozott a középkor végén, több adat is bizonyítja. Ezek közül talán a legfontosabb az a tény, hogy a bátai Szent Vér kegyhely benne élt a középkorvég magyar köztudatában. Gyakran gúnyos megjegyzésekben találkozunk a kegyhely említésével. Kapisztrán Szent János csodái között például azt olvassuk, hogy a fogságba esett Zalavári Bálintot azzal csúfolta a börtönőre, hogy „ott van neked Báta és Kapisztrán János barát: szabadítsanak ki őket a börtönből, különben még ma éjjel meghalsz.”² A hitújítás korában még inkább felerősödtek a gúnyolódó hangok. Erdélyben lutheranizmussal vádolták Scholtz György vajdahunyadi várnagyot, aki szidta a szenteket, s gyakran hallották tőle, hogy rablóknak nevezte őket. Az 1526-ban felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv szerint ezt nyilatkozta: „Hol vannak azok arablók? Alamzsnás Szent János, Kapisztrán Szent János és más magyarországi szentek? Ha szentek miért nem védelmezik meg Budát és Magyarországot a töröktől? És hol van az a bátai Szent Vér? Miért engedte meg az a bálvány, (Kabala Wehr) hogy feléggessék és elpusztítsák helyét és Magyarországot, ha valóban szent?”³ Szkhárosi Horvát András a hitújítás jeles költője pedig együtt említi Bátát a legjelentősebb európai és magyar kegyhelyekkel, természetesen gúnyolva a katolikus búcsújárás szokását.

„Az Krisztus mondja: Jertek énhozzám, mit futunk Rómába
Boldogasszonyhoz Coloniába, onnét a nagy Ágba
Bolcsós helyekre, a szent Jakabhoz Compostellába.

Az kinek nincsen annyi költsége, menjen csak Bátára
Avagy Kassára, avagy Váraddá, avagy csak Darnóra
De hol taníta minket Krisztus ez fassangózásra?”⁴

¹ A bátai apátságot a 14. század elejére visszavezethető hagyomány szerint Szent László király alapította. 1093-ban privilégium levelet is állított ki az apátság számára, amelyben birtokait részletesen leírta. Az apátság a tatárjárás idején elpusztult, majd az azt követő években magánkegyurak birtokába került. 1337-ben erősítette meg a pápa az apátság exemptióját az esztergomi érsek javára. Vö. KISS Gergely: *Abbatia regalia – hierarchia ecclesiastica. A királyi alapítású bencés apátságok egyházz jogi helyzete a 11-13. században.* Bp. 2006. 107-115. Ezt követően az apátság helyzete tovább erősödött. Ezt jelzi, hogy 1359-ben megfordult Bátán Nagy Lajos király, 1367. szeptember 15-én pedig Fábián apát kérésére Lajos király átíratva Szent László 1093. évi privilégium levelét. 1377. febr. 19-én halt meg I. Pál apát. Ránk maradt sírköve arról tanúskodik, hogy az apátságban ekkor az Európában uralkodó stílusiránzatnak megfelelő alkotások születtek. Történetével és a Szent Vér ereklyével először Sörös Pongrác foglalkozott: *A bátai apátság Krisztus-vére ereklyéje.* Religio (1907) 38-40., valamint *Az elenyészett bencés apátságok. A Pannonhalmi Szent-Benedek-rend története.* XII/B. Bp. 1912. 119-141. Részletesen foglalkozott a kegyhely történetével, KÖNYI Mária: *A bátai apátság szent Vér ereklyéje.* Regnum Egyháztörténeti Évkönyv. Bp. 1937. 119-140., VALAMINT KÖNYI-HOLUB 1940. 65.p., VALAMINT PÁSZTOR 1940. 137-138., BALANYI György: *A Szentvér tiszteletének nyomai a magyar középkorban.* Vigilia (1952) 578-581., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 83-116. SÜMEGI 2007. 263-280.

² ANDRIĆ 2009. 238.

³ ETE I. 1902. 289., PÁSZTOR 1940. 137-138., SÜMEGI 1993. 98.

⁴ RMKT II. 1881. 204., SÜMEGI 1993. 102.

A bátai főbúcsú és az azokhoz kapcsolódó sokadalmak, vásárok emléke még a középkori magyar anekdota-kincset is gyarapította. Temesvári Pelbárt ferences hitszónok és író meséli el annak a hazug barátnak a történetét, aki az egyik bátai vásáron lelepleződött és megszégyenült, amikor hazugságon érték.⁵

A köztudat mellett fontos annak figyelembe vétele is, hogy a késő középkor legjelentősebb zarándok helyeit három részletes ország-leírás, Petrus Ransanus, Antonio Bonfini és Oláh Miklós műve is sorra veszi. Valamennyien említik a bátai Szent Vért,⁶ Szent István és Szent Imre fehérvári, Szent László váradi és Kapisztrán Szent János újlaki sírját. Oláh még a négy nagy kegyhely mellett Alamizsnás Szent János budai és Remete Szent Pál budaszentlőrinci kegyhelyét tartotta említésre méltónak.⁷ Az országleírások mellett természetesen az is figyelemre méltó, hogy a jeles magyar humanisták még a kegyhely pusztulása után is megemlékeztek a Szent Vérről. Tatai Miklós a mohácsi csatával kapcsolatban említi Bátát, ahol a Szentséges Vért tisztelték,⁸ az esztergomi érsek Várday Pál azt írta, hogy Bata „nevezetes Urunk Jézus Krisztus csodálatos Vérérol”,⁹ Gregoriánc Pál azt a hírt hangsúlyozza, amelyet Bata „csodálatos szentségének” köszönhetett,¹⁰ Verancsics Antal híres mondata: „Bata olim sacro sanguine memorabilis – Bata egykor a Szent Vérről volt híres” a történeti köztudatban őrizte meg az egykori kegyhely emlékét.¹¹

A bátai kegyhely országos jelentősége szempontjából az is figyelemre méltó, hogy a szórványosan ránk maradt források ellenére a zarándoklatok szinte minden típusával találkozunk.¹² A Bátáról fennmaradt legtöbb zarándok-adat a kegyes zarándoklat típusába tartozik, amelyet a szakirodalom a zarándoklat alaptípusának is tekint. Ezeknél a hívő zarándok, Isten vagy a szent ereklye iránti tiszteletből vagy a búcsú elnyeréséért vagy csupán jámborságból, saját lelki üdvösségéért indult útnak.¹³ A helyettes zarándoklatoknál a megbízást teljesítő zarándokok nem a saját elhatározásukból indultak útnak, hanem helyettesítették vagy útítársként kísérték a zarándoklatra indulót, másrészt végrendelettel jelölték ki őket zarándokút elvégzésére. A végakarattal elrendelt zarándoklat országosan elterjedt szokásnak számított, módos és szegény nemesek, városi polgárok egyaránt előírhatták. Az úticélok között Róma és Aachen mellett itt is találkozunk Bátával. Huszár Kálmán soproni polgár 1528. december 23-án végrendeletében hagyta meg fiának, hogy

⁵ „Báta városában történt, amikor egy barát versengésből egy hordón állva prédikált, egy sípos vitatkozni kezdett vele a piacon és kölcsönösen és nyilvánosan gyalázták egymást. A fortélyos sípos ájtatosságot színleve odalépett a hordóhoz, amelyen a szerzetes prédikált, és titkon, a köpenye alatt elvágta a hordót összetartó köteléket. Akkor a szónoklő lábával erősen dobantva így szólt: Itt sülyedjek el, ha nem igaz, amit mondok. Erre a hordó dongái összedőltek, s ő beleesett a hordóban lévő borseprőbe.” Temesvári Pelbárt válogatott írásai. Szerk: V. Kovács Sándor. Bp., 1982. 317-318. A bátai középkori vásárokról LÁSD K.NÉMETH 2008. 282-283.

⁶ Ransanus püspököt nyilván a kegyhely országos híre vezette félre, amikor Báta megyéről beszél, amelyet Bátáról neveztek el, viszont az ereklyéről nagyon pontos leírást ad, bár személyesen nem látta. RANSANUS 1985. 64-65., SÜMEGI 1993. 74. Bonfini két helyen is említi. Először az első könyvben beszél a településről és annak névetimológiáját fejtegeti. Antonius de Bonfinis: *Rerum Hungaricarum Decades*. Lipsiae, 1936. Teubner, Tomus 1. Decas 1. Liber 1. 38. Ugyanő a harmadik könyvben megemlékezve Garai János fogadalmáról és szabadulásáról, s említi a bátai kolostortemplomot, mely az Oltáriszentségben jelen lévő Istennek van ajánlva. U.o. Liber 3. 61-62. Oláh Miklós *Hungaria* című művének nyolcadik fejezetében először felsorolja a Budától délre fekvő jelentősebb településeket a Duna partján, majd Bátáról azt mondja, hogy tehetős apátság, itt folyik a Sárvíz folyó a Dunába, s híres csodálatos Oltáriszentségéről. OLÁH 2000. 28.

⁷ CSUKOVITS 2003. 142., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 110.

⁸ Mohács emlékezete 1979. 79., SÜMEGI 1993. 94.

⁹ ETE III. 1906. 382-383., SÜMEGI 1993. 101-102.

¹⁰ Gregoriánc Pál: *Breviarium rerum Hungaricarum historico-geographicum*. Kiadta: Bél Mátyás. Pozsony, 1746. 104., SÜMEGI 1993. 103.

¹¹ DANIELIK János: *Emlékkönyv*. II. Pest, 1852. 388., SÜMEGI 1993. 103.

¹² Lásd erre vonatkozóan: CSUKOVITS 2003. 50-88.

¹³ CSUKOVITS 2003. 50.

zarándokoljon el Bátára.¹⁴ Vezeklő zarándoklatra elsősorban a súlyos bűnöket, gyilkosságokat elkövetőket küldték a gyóntatók, általában külföldi kegyhelyekre, s a szokás az egész országban ismert és elfogadott volt. 1420. március 28-án a kolozsmonostori konvent tanúbizonysága előtt született megegyezés az egyetlen olyan ismert eset, amikor a megölt személy lelki üdvének biztosítása érdekében belföldi kegyhelyet kellett felkeresni, ez pedig Bata volt. A Szucsági család belső viszályának eshetett áldozatul az a Mátyás nevű fiatalember, akinek halála miatt a rokonság fogott bírák előtt kötött békét. A megegyezés szerint az áldozat lelke üdvéért a felek egy-egy alkalmas embert küldenek „ad limina sacratissimi sanguinis Christi ad Batham”, vagyis Krisztus drágalátos Vérének bátai küszöbéhez.¹⁵ Bata feltűnése a vezeklő célpontok között arra utal, hogy ilyen célra valószínűleg máskor is igénybe vettek hazai kegyhelyeket, vélhetőleg azonban csak a legjelentősebb, országos híru kegyhelyek jöhettek szóba.¹⁶

Bata vonatkozásában a legfigyelemreméltóbb a politikai zarándoklatok súlya és aránya. A középkori uralkodók, fejedelmek rangjuknak megfelelő kísérettel indultak zarándokútra. Minden európai uralkodóháznak meg volt a „hivatalos” kegyhelye. Magyarországon ez a hely Nagyvárad volt, Szent László sírja, amelyet az uralkodók koronázásukat követően általában felkerestek.¹⁷ Úgy tűnik, hogy a 14. század végétől a bátai kegyhely is egyik célpontja lett a magyar uralkodói zarándoklatoknak, hiszen Nagy Lajostól¹⁸ II. Lajosig minden magyar király megfordult Bátán, volt aki többször is.

Királyaik közül az első adatunk Mária királynőről szól, aki először 1385-ben, Pécsre menet járt Bátán,¹⁹ majd 1391 augusztusában talán Szent István király ünnepét töltötte a bátai monostorban.²⁰ Zsigmond többször is megfordult Bátán,²¹ 1395-ben pedig a monostor falai között töltötte a húsvéti ünnepeket.²² 1409 júliusában Pécsről jövet töltött négy napot az apátságban, 1420 szeptemberében pedig szintén járhatott Bátán.²³ 1434-ben az ő kérésére engedélyezte IV. Jenő pápa a búcsút azoknak, akik Úrnapján elzarándokolnak az ereklyéhez.²⁴ Zsigmond második felesége, Borbála királyné is felkereste a bátai ereklyét 1416 októberében.²⁵

Feltűnő a Hunyadi család ragaszkodása és tisztelete a Szent Vér iránt. Kónyi Mária ezt azzal magyarázta, hogy Hunyadi János 1441-ben az apátság közelében győzte le Garai László seregét, s e csata után került országos méltóságokba.²⁶ A monostornak tett adományokból nyilvánvalóan arra következtethetünk, hogy a híres törökverő többször megfordult Bátán.²⁷ Egy

¹⁴ CSUKOVITS 2003. 82-88., HÁZI 1921. 198.

¹⁵ ZSO VII. Nr. 1562., CSUKOVITS 2002. 321., CSUKOVITS 2003. 62-63.

¹⁶ Vezeklő zarándoklatok esetében a célpont meghatározásánál általában az „ad limina” terminológiát használták. Mivel a legjelentősebb kegyhelyeket jelölték ki vezeklő célpontokként, így ezt a megjelölést is csak a legnagyobbaknál találjuk. Okleveleink általában így tüntetik fel az úticélt: „ad limina Petri et Pauli beatorum apostolorum”, Róma esetében, AO I. 1990. 600., Aachen esetében „versus Aquis ad limina beate virginis gloriosae” ADE III. 130., CSUKOVITS 42.

¹⁷ CSUKOVITS 2003. 66-67.

¹⁸ Nagy Lajos király 1359. április 30-án Szerbiába vonulva keltez levelet a szomszédos Szekcsőről. FEJÉR IX/3. 97.

¹⁹ ENGEL-C.TÓTH 2005. 37.

²⁰ ENGEL-C.TÓTH 2005. 43.

²¹ 1389. szeptemberében a szerb hadjáratra vonulva fordult meg az apátságban ENGEL-C.TÓTH 2005.62., 1391. augusztus 21-én Szekcsőről keltezett levelet, így feltételezhetjük, hogy az előző ünnepnapot Bátán töltötte ENGEL-C.TÓTH 2005.65. 1398-ban négy napot töltött Szeremlén, ami szintén arra utal, hogy Bátán is biztosan megfordult ENGEL-C.TÓTH 2005.76.

²² ENGEL-C.TÓTH 2005. 70.

²³ ENGEL-C.TÓTH 2005. 89., ZSO VI. Nr. 2206., SÜMEGI 2008. 274.

²⁴ LUKCSICS II. Nr. 334.

²⁵ ENGEL-C.TÓTH 2005.173.

²⁶ KÓNYI-HOLUB 1940. 31-35., SÜMEGI 1997. I. 347-370.

²⁷ 1448-ban a húsvéti ünnepeket is a monostor falai között töltötte. ENGEL 1984. 983., DL 55383.

fennmaradt jegyzék szerint két értékes dalmatikát ajándékozott a monostornak. Özvegye, Szilágyi Erzsébet (†1483) egy „Nagh Barson”-nak nevezett kazulát adott, amelyet egy arannyal, s gyöngyökkel kivarrott kereszt ékesített. Ezen kívül adományozott még két aranykeresztes kazulát. A jegyzék írója szerint Hunyadi László (†1457), kivégzése előtt, utolsó órájában is megemlékezett az ereklyéről és azt kívánta, hogy egy fekete bársony, s arannyal díszített kazulát vigyenek Bátára, és gazdag ajándékokkal halmozta el az apátságot.²⁸ Mátyás király, ki a fennmaradt adatok szerint három alkalommal is hosszabb időt töltött a bátai monostorban,²⁹ adott két arannyal átszőtt damaszt kazulát, amelynek értéke 200 forint, két bíborszínű aranyos kazulát, egy pár damaszt dalmatikát, két bársony palástot és két dúsan aranyozott bársony antipendiumot. Korvin János herceg (†1504) is az adományozók között volt. Ő négy bársony kazulát adott 200 forint értékben.³⁰

II. Ulászló király 1495-ben Pécsről jövet szakította meg útját, hogy meglátogassa az apátságot, majd 1501-ben még egy alkalommal felkereste a Szent Vér ereklyét.³¹ II. Lajos kétszer is itt várta be késlekedő seregét. Először 1521-ben, majd 1526-ban, amikor a mohácsi csata előtt több napot töltött Bátán, s a csata előtt utolsó gyónását és szentáldozását is itt végezte.³²

A Jagellók családi kapcsolatai révén még külföldi rokonaik is részt vettek bátai zarándoklaton. A Magyarországon utazó Zsigmond lengyel herceg az 1500. év októberében minden bizonnyal azért változtatta meg eredeti úttervét, hogy a jubileumi búcsú kegyelmeit a bátai kegytemplomban nyerje el.³³

Végezetül nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy 1434-ben, amikor Báta pápai búcsú kiváltságot kapott, azt a Rómában tartózkodó Zsigmond király kérte IV. Jenő pápától a Szent Vér kegyhelyet felkereső hívek számára.³⁴ Zsigmond király ezen a napon nemcsak a bátai kegyhelynek, hanem az ország legjelentősebb templomainak, köztük a székesfehérvári királyi bazilikának, a nagyváradi székesegyháznak, az óbudai Szent Péter templomnak, a győri székesegyház Szent Vér ereklyéjének, s még ugyanazon év őszén a budaszentlőrinci kegyhelynek is kért búcsú kiváltságot.³⁵

A pápai bullából megtudjuk, hogy Bátán „Krisztusnak az Oltáriszentségből kiömlő Vére és a szentek számtalan ereklyéje van, s Úrnapiján a Szent Vért és az ereklyéket a népnek nyilvánosan felmutatják, melynek látására csodálatos népsokaság özönlik...”³⁶ Ransanus püspök leírása még részletesebb információt ad az ereklyéről. Elmondja, hogy a bátai bencés monostor „nagy hírnévnek örvend a feltűnő csoda révén, mert a Szentostyában Krisztus Vére testének kis részecskéjével együtt látható, amint ezt igen sokan állítják, akik látták.”³⁷ Kapisztrán szentté avatási anyagában is olvashatunk a bátai ereklyéről. Itt az áll, hogy Bátán „Krisztus vérző testét mutatják a népnek.”³⁸

²⁸ KNAUZ 1890. 48-49.

²⁹ RÁTH é.n. 216., SÜMEGI 1993. 62.

³⁰ KNAUZ 1890. 48-49.

³¹ SÜMEGI 1997. I. 410.

³² Szerémi György részletesen tudósít Báthori bátai zarándoklatásról, SZERÉMI 1979. 102-104., de fennmaradt Báthory Andrásnak a nádorhoz Bátáról írott levele is. SÜMEGI 1993. 89-90; 93-95. Szerémi II. Lajos 1526-os bátai tartózkodásáról a következőket írta: „Mikor a király megérkezett Bátához, tiszta gyónást végzett, s nagy buzgósággal vette magához az Oltáriszentséget.” SZERÉMI 1979. 68-69.

³³ Horogszegi Zoltán: Zsigmond lengyel herceg utazásai Magyarországon. In: *Medievisztikai tanulmányok*. Szerk: Marton Szabolcs, Teiszler Éva. Szeged, 2005. 43.

³⁴ LUKCSICS II. Nr. 330., 334.

³⁵ LUKCSICS II. Nr. 329., 330., 332., 333., 334., 335., 351.

³⁶ KÓNYI-HOLUB 1940. 12-13., SÜMEGI 1993. 49-50.

³⁷ RANSANUS 1985. 64-65., SÜMEGI 1993. 74.

³⁸ SÜMEGI 1993. 59.

Hogy mikor történt a bátai eucharisztikus csoda és mikortól részesítették tiszteletben a Szent Vér ereklyét, nem tudjuk.³⁹ Csak következtetni tudunk rá, hogy ez az esemény valamikor a 14. század második felében, végén lehetett,⁴⁰ ugyanis 1415-ben már olyan ismert volt, hogy egy magyar báró tett fogadalmat, hogyha kiszabadul fogságából, Bátára zarándokol. Ezt követően vált országos hírévé a kegyhelyé Bába. Főleg a két nagybúcsú, Úrnapja és Szent Mihály ünnepe környékén lehetett a leglátogatottabb, hiszen ezen búcsúkhöz országos vásárok is kapcsolódtak, az akkor már népes mezővárosban.⁴¹ A monostor látogatottságát még tovább növelhette, hogy a 15. század második felében itt is teljes búcsúban lehetett részesülni. 1479-ben IV. Sixtus pápa legátust küldött Magyar- és Lengyelországba azzal a felhatalmazással, hogy a török ellen keresztes hadjáratot hirdessen, s azoknak, akik ebben részt vesznek, vagy erre a célra kijelölt helyen adakoznak, teljes búcsút engedélyezzen. Az un. keresztesbúcsú elnyerésére kijelölt templomok között Bába is szerepelt, amint ezt két fennmaradt búcsúlevelével is bizonyítja.⁴² 1500-ban VI. Sándor pápa a római jubileumi búcsú kegyelmeit engedélyezte Rómán kívül is mindazoknak, akik részt vesznek a török elleni hadjáratban, vagy ha maguk nem mehetnek, legalább fél évre mást küldenek maguk helyett, vagy pedig egy római zarándoklat költségeinek negyedrészt felajánlják a török elleni harc céljára. Ekkor is legátus érkezett az országba, aki megbízottakat nevezett ki a kijelölt helyekre, hogy kiállítsák a búcsúleveleket és összegyűjtsék az adományokat. Ezt a jubileumi búcsút Bátán is el lehetett nyerni, s minden bizonnyal így volt ez az 1525. évi jubileumi évben is. Mindezekről a Bátán kiállított búcsúlevelek tanúskodnak.⁴³

A szerény forrásanyag ellenére biztosan állítható, hogy a magyar társadalom szinte minden rétege számára Bába vonzerőt jelentett.⁴⁴ Ellentétben a magyar uralkodókkal, viszonylag kevés adat maradt ránk a főpapság zarándoklatairól. Feltételezzük, hogy ők is megfordultak a Szent Vérnél. A magyar főpapok közül Gergely milkói püspökről és esztergomi vikáriusról tudjuk, hogy a bátai a búcsújáráshelyet felkereste.⁴⁵ Várdai István kalocsai érsek levelezéséből pedig arról értesülünk, hogy az érsek különböző családi ügyeinek elintézése végett tervezett utat Bátára.⁴⁶ 1526-ban a mohácsi csata előtti napokban a püspöki kar nagy része Bátán volt.

A már említett 1526. évi leltár tanúsága szerint a bárók halmozták el a Szent Vér ereklyét a legtöbb ajándékkal, s már az ereklye első említése is egy báró fogadalmával kapcsolatos. Thuróczi János krónikájában olvassuk, hogy Garai János, aki az 1415. évi boszniai hadjáratban fogságba esett, kiszabadulva spalatói fogságából „a bátai monostorba vitte roppant nehéz bilincseit a Megváltó Vérének dicsőségére, fogadalmának örök emlékére.”

³⁹ Az európai eucharisztikus csodák és ezek alapján keletkezett legendák ÁTTEKINTÉSE BAUERREISS 1931. 22-79., ennek magyar fordítása megjelent, LAKATOS-SÜMEGINÉ-SÜMEGI 2000. 45-103., a magyarországi anyag összefoglalása SÜMEGI 1991. 107-119.

⁴⁰ A bátai ereklye Bátán történt eucharisztikus csoda következménye és biztosan nem máshonnan került a bencés apátság templomába. Ezt Szerémi György megerősíti, amikor azt írja: „megjöttünk Bátára, ahol megjelent a mi Urunk Jézus Krisztus Vére.” SZERÉMI 1979. 102-103., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 86.

⁴¹ K.NÉMETH 2008. 282-283. Kubinyi András kutatásaiból tudjuk, hogy a nürnbergi Meder-féle „Handel Buch” a 16. század közepén nyilván középkori adatokra alapozva állította össze Európa legismertebb vásárait. Ebben szerepel Waldta (Bába) Úrnapja és Szent Mihály napi vásárait. Ezeket a vásárokat okleveles források is megerősítik. Kubinyi András: Városfejlődés és városhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén. Dél-Alföldi Századok 14. Szeged, 2000. 31. 67. jegyzet. Bátának a magyar településhálózatban elfoglalt helyére vonatkozóan lásd C. Tóth Norbert: Szond. Egy dél-alföldi mezőváros a középkorban. In. „Quasi liber et pictura” Tanulmányok Kubinyi András 70. születésnapjára. Szerk: Kovács Gyöngyi. Bp. 2004. 596., Lásd még TÜSKÉS-KNAPP 1986. 90., 108.

⁴² KÖNYI-HOLUB 1940. 41-43., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 92., SÜMEGI 1993. 71-72.

⁴³ KÖNYI-HOLUB 1940. 38-48., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 92.

⁴⁴ A Szent Vér kultusz történeti összefüggéseinek áttekintése, TÜSKÉS-KNAPP 1986. 102-105., SÜMEGI 2005. 95-98.

⁴⁵ SÜMEGI 1993.57-58.

⁴⁶ ZICHY X. 468., SÜMEGI 1993.67-68.

Ezek a súlyos vasgolyók Bonfini tanúsága szerint még a 15. század végén is ott függtek a bátai kegytemplom ajtófélfáin, hirdelve Garai csodás módon történt kiszabadulását.⁴⁷

A már említett leltárban az adományozók sorát a bárók közül Török Imre nándorfehérvári bán nyitja, aki egy vörös színnel kevert fekete miseruhát adott, amelyik ugyan nem volt bearanyozva, de a hátára egy kereszt volt hímezve tiszta aranyból. Kinizsi Pál országbíró özvegye, Magyar Benigna egy vörös bársony kazulát ajándékozott, amely ugyancsak aranyozás nélküli volt, de a hátdíszén lévő kereszt „teljes egészében arannyal van átszőve”. Vingárti Geréb Péter nádor özvegye egy egészen aranyos kazulát adott, melyet 100 forintra becsültek.⁴⁸

Garai Jób, a Garai család utolsó tagja két kazulán kívül ajándékba hozta Szent Ákos fél ember nagyságú ezüst hermáját 6 gíra értékben.⁴⁹ Perényi Imre nádor, ki Szerémi György elbeszélése szerint „becstelenséget terjesztett János apátról és kizáratta” a monostorból,⁵⁰ szintén az ajándékozók között volt. Ő egy egészen arannyal hímzett kazulát adományozott. Felesége, Kanizsai Dorottya – miután a fia által elrabolt ereklye visszakerült Bátára – damaszt szentségtakarót készíttetett a Szent Vér tartójára, amelyet két ezüst koronával díszíttetett.⁵¹ Végrendeletében pedig egy fehér damaszt arannyal díszített miseruhát, valamint két ezüst gyertyatartót hagyott a bátai monostorra.⁵² A főurak sorát az oklevélben Ráskai Balázs tárnokmester zárja, aki két mellkeresztet ajándékozott ezüst láncokkal.⁵³ Szerémi György visszaemlékezéseiben elmondja azt is, hogy Báthori András, a naszádosok kapitánya 1521-ben a török ellen indult Nándorfehérvárra. Utközben betért Bátára, s „elment a Vérhez, hogy elnyerje a búcsúkeresztet és ott megvárja Lajos királyt.”⁵⁴

A köznemesség búcsújárásáról már kevesebb információval rendelkezünk. Ők nem tudtak ilyen értékes ajándékokat hozni az apátságnak, így nevük sem került az értékes ruhákat felsoroló leltárba. Néhány elszórt adat azonban bizonyítja, hogy a nemesség is részt vett a bátai búcsúkon. Az erdélyi Szucság környékéről vezeklő zarándoklaton vett részt egy megbízott, amint erről a kolozsmonostori konvent 1420-ban kelt okleveléből értesülünk.⁵⁵ 1447-ben az apátságot a Bodrog megyei Báliak ajándékozták meg, akik Bál és Kakucs helységekben adtak földet.⁵⁶ 1480. március 24-én Lénárd apát állított ki egy búcsúlevelet Zsófia nemes asszony részére, aki Bátára zarándokolt, hogy elnyerje a teljes búcsút. A következő évben Karánsebesi Garalyschai Jakabnak állított ki ugyanilyen búcsúlevelet.⁵⁷ Utóda Vince apát, az 1500. évi jubileumi búcsú alkalmával Anna asszony, Pethő Jánosné részére állított ki búcsúlevelet. Férje, fia Ferenc és sógora György 1500-ban Loretóba

⁴⁷ Thuróczi János: A magyarok krónikája (Fordította Horváth János) Bp. 1978. 349-350., Antonius de Bonfinis: Rerum Hungaricarum Decades. Lipsiae, 1936. Teubner, Tomus 1. Decas 1. Liber 3. 61-62., SÜMEGI 1993. 42-44. Thuróczi nyomán a történetet Tinódi Lantos Sebestyén is megénekelte Zsigmond király és császárnak krónikája című versében: „Jó Garai János bán foglyulá esék./ Nagy kegyetlen fogságban ő tartaték./ Végre a tömlöczből kimeneködék./ Istentől szabadsága megadaték. // Ő sietséggel Báthára ment vala/ Mely – vasokkal őt megvaszták vala,/ A Szent VERNÉL azt mind ott hagyta vala,/ Ő miá szabadult – azt véli vala.” RMKT III. 344.

⁴⁸ KNAUZ 1890. 49., SÜMEGI 1993. 96-97.

⁴⁹ KNAUZ 1890. 49., SÜMEGI 1993. 96-97.

⁵⁰ SZERÉMI 1979. 180., SÜMEGI 1993. 82-83.

⁵¹ KNAUZ 1890. 49., SÜMEGI 1993. 96-97.

⁵² Kanizsai Dorottya végrendeletének részletei olvashatók Kammerer Ernő hagyatékában. TML Kammerer vegyes cédulák, Bata címszó., SÜMEGI 1993. 97.

⁵³ KNAUZ 1890. 49. ; SÜMEGI 1993. 96-97.

⁵⁴ SZERÉMI 1979. 102-104., SÜMEGI 1993. 89-90.

⁵⁵ ZSO VII. Nr. 1562.

⁵⁶ SÜMEGI 1993. 53-54. Az oklevélben a báli nemesek elmondják, hogy „ők az örökkévalóság reményében bizva, melyet a mindenség teremtőjétől nyerhetnek el, a mi Urunk Jézus Krisztus dicsőségére, s az ő Szűz Anyjának tiszteletére, Szent Mihály arkangyalnak, a mennyei és földi paradicsom előljárójának tiszteletére, akinek közbenjárásáért nemcsak a földön, de a mennyei hazában is kegyesen reménykednek” szabad akaratukból teszik adományukat a bátai monostor javára. Téves dátummal KÖZLI FEJÉR X/4. 623-624.

⁵⁷ KÓNYI-HOLUB 1940. 42-43., SÜMEGI 1993. 71-72.

készültek zarándokútra, Anna asszony úgy látszik, nem mehetett velük, ezért zarándokolt el Bátára.⁵⁸

A búcsújáró magyarok között városi polgárokkal is találkozunk. 1461-ben például Klára, Péter pécsi polgár özvegyével, ki olyan súlyos fájdalmakat érzett lábában és egyik kezében, hogy sem járni nem tudott, sem azt a kezét nem tudta kinyújtani. Annyira gyötörték fájdalmai, hogy fogadalmat tett. Fogadalma szerint kocsin Bátára vitette magát „hol Krisztus vérző testét mutatják a népnek, hogy talán kegyes lenne hozzá az isteni irgalom és meggyógyítaná.” Szlavóniai Gál is azt vallotta Kapisztrán János sírjánál, hogy lábai megbénultak, s mert orvosságot nem talált bajára, Bátára vitette magát kocsin. Majd „kimenvén Bátáról, ahogyan odaérkezett, útközben teljesen meggyógyult.” A Tolna megyei Etéről származó gazdag mezővárosi polgárt, Sárközi Jánost Bátára menet fosztották ki 1468-ban Debrentei Tamás nyitrai püspök emberei.⁵⁹

A budai polgárok szervezett zarándokutakon is részt vettek, amelynek egyik állomása volt Bába. Ilona asszony, Budai Bálint özvegye több asszonnyal együtt „búcsúkra vágyakozva”, zarándokútra indult Bátára, Pécsre és Újlakra. Már úton voltak, amikor egy asszony lebeszélte Ilonát a tovább menetelről, mondván, hogy ő is járt Újlakon, de alig tudott megmenekülni az útonállók elől. Ilona visszafordult, de megbetegedett, egyik lába megbénult. Ez arra indította, hogy fájdalmai ellenére folytassa zarándoklatát. Bába és Pécs felkeresése után jutott el Újlakra.⁶⁰ Huszár Kálmán soproni polgár 1528. december 23-án végrendelkezett. Ekkor meghagyta fiának, hogy zarándokoljon el Bátára.⁶¹ Nagy Ágoston bátai polgárt pedig, kinek vendégfogadója is volt Bátán, a legbőkezűbb adományozók között találjuk, aki egy vörös bársony bőven aranyozott kazulán kívül egy fekete damaszt kazulát, valamint egy fehér teljesen arannyal átszőtt kazulát adományozott az apátságnak.⁶²

Végezetül a köznép zarándoklatairól kell még szólnunk, amelyről már a pápai búcsúbulla is megemlékezett, s csodálatos népsokaságról beszélt. Valószínű, hogy a Bátára zarándoklást akarta elősegíteni Rozgonyi Simon országbíró is, amikor az 1411. decemberében kelt oklevelében „minden utazónak, kereskedőnek, vásározónak és más embernek, akik a bátai egyház határai között, akár a Duna vizén, akár szárazföldön lefelé, vagy fölfelé mennek” vámmentességet engedélyezett.⁶³ Ennek ellenére sajnos hallunk jogtalan vámszedésekről a bátai apátság részéről is. 1449. július 7-én ugyanis Bodrog vármegye előljárói kiszálltak Szeremlére, s azt tapasztalták, hogy midőn Töttös László jobbágyai és népei Bátára zarándokolva, Szeremléhez értek, László apát vámszedői mindegyiküktől adót és vámot szedtek.⁶⁴

1485-ben a Baranya megyei Körtvélyesről többen útra keltek feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, hogy felkeressék a bátai Szent Vért. Már hazafelé mentek, amikor egy öt éves kisfiú meghalt. A szülők siránkozva göngyölték vászonba a holttestet, s a kocsi hátsó részében helyezték el. Két mérföldet haladtak, amikor egyesek azt tanácsolták, hogy a meleg miatt a legközelebbi faluban temessék el a halottat. Mások azonban azt ajánlották, hogy tegyenek fogadalmat. A szülők miután fogadalmat tettek észrevették, hogy a vászonba göngyölt gyermek ide-oda mozog.⁶⁵

Ha a bátai zarándoklatokról fennmaradt szórványos forrásanyagot topográfiai szempontból vizsgáljuk, jól látszik, hogy a bátai Szent Vér kegyhelynek három vonzáskörzete figyelhető meg, amelyek koncentrikus körként épülnek egymásra. Egyik, Bába közvetlen

⁵⁸ KÖNYI-HOLUB 1940. 43-48., SÜMEGI 1993. 76-78.

⁵⁹ BÉKEFI 1896. 95.

⁶⁰ SÜMEGI 1993. 58-60., FÜGEDI2001. 442-443., Bába és Újlak kapcsolatára lásd, ANDRIC 2009. 237-238.

⁶¹ HÁZI 1921. 198.

⁶² KNAUZ 1890. 49., SÜMEGI 1993. 95-96., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 108.

⁶³ SÜMEGI 1993. 40-42; ZICHY VI. 166-167.

⁶⁴ SÜMEGI 1993. 54-55. Zichy IX. 225-226.

⁶⁵ SARBAK 2001. 375-376., SÜMEGI 1993. 73.

környéke, a másik egy 100 km-es körön belül Tolna, Baranya, Bodrog és Somogy megyére terjedt ki, a harmadik pedig az egész ország területére.⁶⁶

A közvetlen környéket képviselik a monostor leltárában gazdag adományokkal szereplő bátai polgár, a Bátára igyekvő gazdag etei polgár, valamint a peres iratokban szereplő szeremlei és bátmonostori jobbágyságok, akik a bátai búcsúra tartottak.⁶⁷ Bába regionális körzete Tolna, Baranya, Bodrog megyékre terjedt ki, de átnyúlt Somogy megyébe is. Ebből a körből érkezett Bátára Várdai kalocsai érsek, Perényi Imre Siklós ura, a pécsi pogárok és a körtvélyesi jobbágycsalád, de enyingi Török Imre is.⁶⁸ A kegyhely országos körzetét jelzi a budai polgárasszonyok szervezett zarándoklata, a soproni polgár végrendelete, a Szlavóniából származó Gál bátai zarándoklata, s az a sok erdélyi vonatkozású adat, amely arról tanúskodik, hogy a messzi Erdélyben is jól ismerték a bátai kegyhely hírét.⁶⁹

A bátai Szent Vér kultusznak nagyon kevés ikonográfiai nyoma maradt fenn. Ezek közül a legérdekesebb egy pecsétlenyomat, mely Vince bátai apát 1500. évi jubileum alkalmával kiállított búcsúlevelén maradt fenn. A 24 mm. átmérőjű pecsét monstranciát, szentségmutatót ábrázol, amely talpával a pecsét alján áll, teteje pedig a pecsét felső szélét érinti. Így köriratnak már nem jutott hely, csak a két félkörben foglalható helyet néhány betű. A lenyomat erősen elmosódott, így csak a bal félkörben látható egy Ω betű. Feltételezhetjük, hogy az A és Ω jelkép lehetett rávésve, mivel a latin egyház más formában nem használ görög betűket.⁷⁰

A díszes monstrancia a 15. század ízlését mutatja. A pecsétkép olyan, mintha egy háromhajós gótikus templom keresztmetszetét látnánk. A közepén kristályból, vagy üvegből készült tokban volt elhelyezve az ostya, félhold alakú lunulába foglalva. „A képen a lunula nem látható, mert az ostya kitölti a szentségtartó egész belsejét. Ezt pedig azért rendezte el így a pecsétvéső, mivel az aránylag kis helyen csak így tudta megoldani a feladatot, hogy feltüntesse az ostyán megjelent és állandóan látható Szent Vér cseppjeit. Három csepp – felül kettő, alul egy – jelzi ezeket.”⁷¹ Ha figyelembe vesszük, hogy a középkori ostyákon plasztikusan a keresztre feszített Krisztus képét ábrázolták, akkor világos, hogy a vésetek a keresztre feszített Krisztus sebeiből folyó vért szimbolizálták. Ugyancsak az ereklyével függ össze az 1937-es bátai ásatások során talált mészkőtábla-töredék, mely Krisztus szenvedésének eszközeit és öt szent sebeit ábrázolta. A negatív vésetű tábla pontos rendeltetése nem ismert, talán mázeskalács, vagy hasonló cikkek előállítására használhatták, így a devóciós ipar kialakulására vet fényt, de mindenképpen szorosan kapcsolódik a Szent Vér ereklyéhez.⁷² Ugyancsak említésre méltó egy 1993-ban, épületbontásból előkerült faragvány, egy szürke homokkő díszítmény töredéke, melyre egy kelyhet véstek, amelyből valami párolog, vagy ömlik. Minden bizonnyal az apátságból származó díszítménynek kapcsolatban kell lennie a Szent Vér kultusszal.⁷³

A középkori híres ereklyékkal gyakran előfordult, hogy ellopták őket,⁷⁴ noha az Egyház ezt szigorú büntetéssel sújtotta. Szerémi György elbeszéléséből tudjuk, hogy Perényi Imre halála után fia, Péter feldúlta az apátságot, kikergette „a szerzetes testvéreket, s végül

⁶⁶ A kegyhely vonzáskörzetére: SÜMEGI 2007. 263-280.

⁶⁷ SÜMEGI 2007. 266-267.

⁶⁸ SÜMEGI 2007. 267.

⁶⁹ SÜMEGI 2007. 267-269.

⁷⁰ KÖNYI-HOLUB 1940. 47-48.

⁷¹ KÖNYI-HOLUB 1940. 48., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 96-97., 100., SÜMEGI 1993. 76-78.

⁷² KÖNYI-HOLUB 1940. 53., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 96-97.

⁷³ SÜMEGI József: Középkori köemlékek Bátáról. Adatok a bátai Szent Vér kultusz eredetéhez. In. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve. Szerk. Gaál Attila. Szekszárd, 1999. 197-198.

⁷⁴ A szakirodalom ezt *furta sacra*-nak nevezi, s középkori ereklyékkal gyakran előfordult. TÜSKÉS-KNAPP 1986. 97.

monostorukba, mintegy istállóba tette lovait, s a mi Urunk, Jézus Krisztus Vérét saját kezével megragadva várába, Siklósra vitte...⁷⁵ Az ereklyét minden valószínűség szerint a várkápolnában, feltehetően az ereklye részére készített reneszánsz kerettel ellátott fülkében helyezte el.⁷⁶ Ezt bizonyítja, hogy a keretet Jézus szenvedésének eszközei díszítik, s a kápolna hajójának egyik fülkéjében ekkor készült egy Vir dolorum ábrázolás is.⁷⁷ Az ereklyét 1521-ben már újra Bátán találjuk.⁷⁸

A bátai monostort és annak templomát a 15. században teljesen átépítették.⁷⁹ Ugyanis a közepes nagyságú, háromhajós bazilika, amely északi és a nyugati oldalával csatlakozott a kolostorhoz nem volt alkalmas nagy tömegek befogadására, a Szent Vér ereklye nyilvános tiszteletére, ezért elbontották és egy teljesen új, a koldulórendi építészeti szabályoknak megfelelő templomot építettek, amely ritkaság a középkori építészet történetében. Ekkor hosszabbíthatták meg az északi kolostorszárnyat keleti irányban és épült a nyugati szárny déli részén egy középfolyosós épületrész.⁸⁰ Ezek a nagyszabású építkezések Pál apát időszakában, a 15. század első felében kezdődhettek, hiszen Bata ekkor lett országosan ismert zarándokhely.⁸¹

A vesztés mohácsi csata megpecsételte Bata sorsát is. A bátai szerzetesek nem várták be a törököt, a monostor kincseivel Pannonhalmára menekültek, ahol leltárt vettek föl.⁸² A török kivonulása után azonnal visszatértek, de 1529 júniusában Mehmet bég tört rá Bátára, s égette fel a monostort. Ez idő tájt haladt át Bátán János király Szerecsen Péter tolnai főispán kíséretében és éjszakára a monostorban szálltak meg, ahol a torony feketére füstlődött ablakmélyedései még a néhány évvel korábbi pusztítást idézték.⁸³

⁷⁵ SZERÉMI 1979. 180., SÜMEGI 1993. 82-83.

⁷⁶ A bátai ereklyét valószínű ugyanúgy, mint Garamszentbenedeken, nem a templomban, hanem a kolostorépületben, egy számára külön kialakított kápolnában őrizhették, s csak ünnepek alkalmával egy magas erkélyről mutatták fel, mely a templomba nyílt. Így az összesereglett népsokaság láthatta, s tiszteletét fejezhette ki előtte. Ez az élmény vezethette Perényi Pétert, amikor elrabolta a bátai ereklyét, s Siklóson a várban helyezte el, a kápolnára egy reneszánsz ablakkeretet, loggiát vágatott. Valószínű, hogy Perényi még a monostortemplomban látottak hatása alatt állott, és az ottanihoz hasonlóan képzelte el az ereklye méltó környezetét. SZÖNYI Ottó: Ismeretlen siklósi renaissance köemlékek. Magyar Művészet (1933) 169-180.

⁷⁷ A siklósi ablakkeret két oldalán egy-egy domborművekkel díszített pilaszter húzódik, s ezek reliefsjei Krisztus kínszenvedésének eszközeit ábrázolják. Legfelül egy-egy angyalfejecske látható, melyeknek állai alatt szalag lóg le, s a szalagra egymás alatt a kínszenvedés eszközei vannak felkötözve: a kehely, kereszt és a létra, harapófogó és kalapács, a töviskoszorú három szeggel, lándzsa és szivacsos nádbot, néhány bizonytalan rendeltetésű tárgyon kívül Veronika kendője, a keresztfelirat papirusztekerce, két gombosnyelvű korbács, végül Krisztus köntöse és a három játékkocka. Vö. G. Sándor Mária: Reneszánsz Baranyában. Bp., 1984. 54-55.

⁷⁸ KÖNYI-HOLUB 1940. 17., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 96-97., SÜMEGI 1993. 82-83.

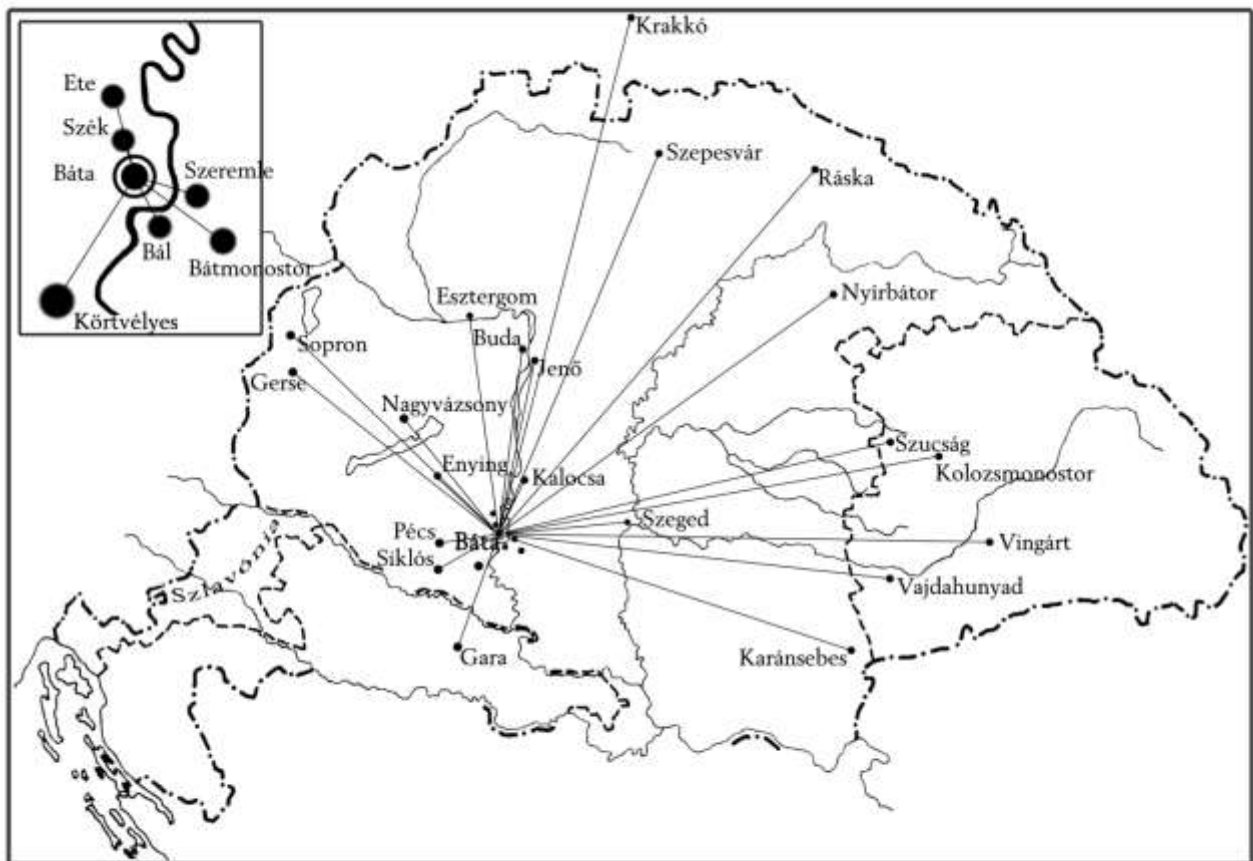
⁷⁹ Csalog József tárta fel a templom alapfalait 1937-ben. Megállapította, hogy egy párhuzamos falú teremtemplom állt a Klastrom-hegyen. KÖNYI-HOLUB 1940. 53-54. Dercsényi Dezső dolgozta fel az ásítás eredményeit, s ő a templom építését a 15. századra TESZI KÖNYI-HOLUB 1940. 61-63. Sőt ő azon a véleményen volt, hogy a Szent László-kori és a 15. századi apátsági templom nem ugyanazon a helyen FEKÜDT KÖNYI-HOLUB 1940. 65.

⁸⁰ Az építéstörténetre vonatkozóan lásd, SÜMEGI 2006. 141-170.

⁸¹ SÜMEGI 2008. 265-280., A monostor helyére, elhelyezkedésére, megközelíthetőségére lásd, SÜMEGI 2006. 141-142.

⁸² A többször idézett leltár megtalálható, KNAUZ 1890-49., SÜMEGI 1993. 95-97.

⁸³ TML Kammerer vegyes anyagok, XIII. doboz. Bata címszó

1535-ben még új apátot neveztek ki, ám 1539 július végén egy hirtelen török támadás érte Bátát, s végleg elpusztult az apátság is és a Szent Vér ereklye is. Augusztus elején a pápai követ az esztergomi érsekkel beszélgetett, s azt írta naplójába, hogy a napokban „a törökök prédára hányták egy Bata nevű város összes lakosát, körülbelül tízezer embert. Ebben a városban nagy híre volt Krisztus Oltáriszentségből kifolyt csodálatos Vérének.”⁸⁴ A 16. század humanista írói még megemlékeztek az ereklyéről, de az évtizedek multával emlékezete fokozatosan elhalványult, majd végképp eltűnt a történelmi emlékezetből.

⁸⁴ ETE III. 382-383., SÜMEGI 1993. 101-102., TÜSKÉS-KNAPP 1986. 111.